

Henryk Duszyński

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Bydgoszcz

Nazwy ulic i placów Wyrzyska

Na określenie interesującej nas kategorii nazw własnych spotykamy w literaturze onomastycznej różne terminy. Jednym z nich jest pojęcie *nazwy miejskie* (Rzetelska-Feleszko 2003, 294) bądź *nazewnictwo miejskie* (Handke 1998, 7), obejmujące *nazwy, które oznaczają i wyróżniają wszystkie obiekty obszaru aglomeracji miasta* (Handke 1998, 7). Zaliczamy tu m.in. nazwy obszarów (dzielnice, osiedla), traktów (ulice, szosy, aleje, bulwary) i punktów (place, plaże, budowle, cmentarze, cieki wodne i in.). Termin ten ma więc bardzo szeroki zakres użycia, podobnie jak określenia *urbanonimia* i *urbonimia*. Jak wskazuje Natalia Podol'skaja, czasami termin ten stosuje się zamiennie z pojęciami *ojkonim* lub *astionim* (Podol'skaja 1978, 154). Dotyczy to obszaru rosyjskojęzycznego, w onomastyce polskiej natomiast – jak stwierdza Ewa Wolnicz-Pawłowska – *z uwagi na charakter nazywanych obiektów (niewielkie, znane w ograniczonym zakresie w społecznej komunikacji) nazwy ulic można traktować jako mikrotoponimy* (Wolnicz-Pawłowska 2007, 20)¹. Termin *mikrotoponimia* na określenie nazw ulic, ale też domów, dzielnic i rzek stosowany jest również w onomastyce niemieckiej (Koß 2002, 147). Ewa Wolnicz-Pawłowska wskazuje na jeszcze jedną cechę pojęcia *urbanonim*. Z uwagi na to, że w wielu polskich wsiach wytyczono i nazwano ulice, termin ten *nie przystaje do nowej rzeczywistości* (Wolnicz-Pawłowska 2007, 20). Jak wyżej wspomniano, *urbanonim* jest terminem najobszerniejszym. W poniższym opracowaniu używam wyróżnionego w pracy N. Podol'skiej terminu *hodonim* na oznaczenie ulicy, bulwaru, prospektu

¹ Autorka dodaje, iż w polskiej tradycji onomastycznej termin *mikrotoponim* to innymi słowy *nazwa terenowa*, np. nazwa lasu, wzniesienia itd., mająca *ograniczony zasięg funkcyjnego użycia do komunikatywnych mikrowspólnot* (Wolnicz-Pawłowska 2007, 20).

(Podol'skaja 1978, 50-51). Z kolei na określenie zbioru nazw placów stosuję *agoronim* (z greckiego *ἀγορά* 'rynek'). Warto odnotować, iż oba te terminy są używane również w onomastyce białoruskiej (Lemcjugova 2003, 317). Termin *urbanonim* stosuję jako pojęcie obejmujące *hodonimy* i *agoronimy*.

W Polsce pierwsze prace dotyczące nazw ulic zawdzięczamy przede wszystkim historykom, którzy gromadzili dane dotyczące dziejów obiektów, niejako przy okazji wzbogacając je o próby interpretacji ich nazw. Od pewnego czasu (lata 50. XX wieku) do badania nazewnictwa ulic włączają się też językoznawcy tworząc własny nurt badawczy (zob. Handke 1992, 7-8). Od tamtej pory opublikowano prace dotyczące m.in. Bydgoszczy, Gdańska, Łodzi, Płocka, Poznania, Warszawy i wielu innych miast. Prace te charakteryzują się różnorodnością metod badawczych (por. Kania 1989, Nowak 1989). Autorką jednej z nich jest Kwiryna Handke, odwołująca się do klasyfikacji semantycznej Witolda Taszyckiego i formalnej (strukturalnej) Stanisława Rosponda. Warto dodać, że nazwy ulic znalazły swoje miejsce w opracowaniach encyklopedycznych (*Polskie nazwy własne* 1998, Rzetelska-Feleszko 2003). Naukowcy zajmują się również nazewnictwem małych miasteczek oraz wsi. Nazwy ulic Wyrzyska jak dotąd nie były przedmiotem badań onomastycznych.

Głównym źródłem materiału jest wydruk komputerowy z Urzędu Miasta i Gminy Wyrzysk z 31 października 2006, przedstawiający wykaz 45 urbanonimów Wyrzyska. Korzystałem również z jedyne go wydanego w ostatnich latach planu miasta (*Wyrzysk. Plan miasta* 1996). Przedstawia on 34 ulice i 1 plac, pozwala zorientować się w układzie przestrzennym miasta, zawiera również bardzo krótką wzmiankę historyczną. Z kolei plan Wyrzyska na stronie internetowej miasta (<http://www.wyrzysk.pl>) ma o 3 ulice więcej. Plan Wyrzyska (a raczej jego części) jest zamieszczony w monografii miasta (*Dzieje Wyrzyska* 1999, 323). Niestety, zawiera on błąd. Zamiast prawidłowej nazwy ul. *Al. Rydzynskich* na planie mamy nazwę *Raczyńskich*. Niemieckojęzyczne nazwy ulic pochodzą ze spisu z księgi urodzeń z lat 1941-1942 (w posiadaniu UMiG Wyrzysk) oraz z publikacji O. Matzela (Matzel 1973), a polskojęzyczne nazwy z r. 1945 z gminnego rejestru urodzeń.

Historia miejscowości ma swoje odbicie w nazewnictwie miejskim, dlatego przedstawię zarys historii Wyrzyska. Nazwa *Wyrzysk* pojawia się po raz pierwszy w 1326 r. w *Kodeksie wielkopolskim*. Polski wariant tej nazwy występuje w XV i XVI w. (*Virzisko*, *Virzysk*, *Werzisko*, *Wyrzisko*). Etymologię słowa wywodzi się od staropolskiego słowa *wier/wir* 'głęboka i niespokojna toń na rzece', a *wywierzysko* oznacza 'miejsce wypływania źródła' (Drozdowski 1999, 35). Stanisław Rospond nazwę *Wyrzysk* również wywodzi od *wiru*, tj. 'odmętu wodnego, gdzie woda wiruje, wre i kotłuje się'. Nadmienia on, iż w *pasie nadnoteckim*, *silnie nawodnionym* i *bagnistym* (Rospond 1984, 440) najczęstsze są nazwy topograficzne. Pod wpływem niemieckim utrwaliła się wymowa *Wi* jako *Wy*, a następnie forma *Wyrzysko* uległa maskulinizacji. Kazimierz Rymut zaś twierdzi, że nazwa miejscowości została utworzona od nazwy rzeki *Wyrzy* za pomocą przyrostka *-isk(o)* (Rymut 1980, 271). Powstanie miejscowości wiąże się najprawdopodobniej z polityką umacniania granicy polsko-pomorskiej oraz z akcją osadniczą

prowadzoną w drugiej połowie XIII stulecia przez książąt wielkopolskich. W XIV wieku Wyrzysk był w posiadaniu Pałuków z Trłaga, w kolejnych wiekach zmieniali się właściciele, był nim nawet Fryderyk II, któremu sprzedali Wyrzysk w 1773 r. Rydzyńscy (Chrzanowski, Kornecki 1980, 46). Prawa miejskie Wyrzysk uzyskał przed rokiem 1450, ale miastem na prawach magdeburskich został w 1565 r. (<http://www.wyrzysk.pl>). Ponowna lokacja miasta – spowodowana późniejszą utratą statusu grodzkiego – miała miejsce w 1773 r. z woli króla Prus Fryderyka II, który założył tu bazę do budowy Kanału Bydgoskiego. Głównym punktem miasta był prostokątny rynek, wydłużony na osi północno-południowej. W 1772 r. miał miejsce pierwszy rozbiór Polski, w wyniku czego Krajna została włączona do Królestwa Pruskiego. W celu germanizacji ziem wprowadzono pruską administrację i szkolnictwo oraz wykupywano majątki z rąk polskiej szlachty. W latach 1807-1815 miasto znajdowało się na obszarze Księstwa Warszawskiego. W 1815 r. ponownie ziemię wyrzyską przejęli Prusacy. Mimo iż okres panowania pruskiego jest czasem rozwoju gospodarczego miasta, to presja germanizacyjna wywołała opór wśród polskich mieszkańców Krajny. Traktat wersalski z 1919 r. włączył powiat wyrzyski do Polski. W tym okresie wielkie zasługi dla rozwoju miasta położył starosta Ludwik Muzyczka². Lata 1939-1945 to okres okupacji niemieckiej, który przyniósł ogromne straty – hitlerowcy wymordowali w tym czasie większość inteligencji wyrzyskiej. Ulicom nadano oczywiście niemieckie nazwy. W styczniu 1945 nastąpiło wyzwolenie Wyrzyska spod okupacji niemieckiej, które zapoczątkowało okres Polski Ludowej. Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych Wyrzysk miał 39 ulic (Koszel 1999, 232). W okresie III Rzeczypospolitej zaczęto też budowę dwóch nowych osiedli mieszkaniowych. I tu należy podkreślić, że są to osiedla, na których ulice noszą nazwy przyrodnicze utworzone od nazw roślin³.

W latach 1818-1975 Wyrzysk był siedzibą powiatu, od 1945 r. wchodził w skład województwa bydgoskiego, a od 1975 r. pilskiego. W wyniku ostatniej reformy administracyjnej Wyrzysk znalazł się w granicach województwa wielkopolskiego i jest częścią powiatu pilskiego.

W artykule została podjęta próba wskazania wartości, które społeczeństwo Wyrzyska utrwaliło w urbanimii. W tym celu poddano analizie semantycznej nazwy ulic i placów współczesnego Wyrzyska⁴. Z przeprowadzonej analizy strukturalnej przedstawię tylko kilka wniosków. Wskazane byłoby pokazanie nazewnictwa miejskiego Wyrzyska jako procesu, tzn. przemian od czasów najdawniejszych po dzień dzisiejszy. Nie do końca było to możliwe, ze względu na trudny dostęp do dokumentacji, a nawet jej brak. Udało mi się dotrzeć do polskich i niemieckich nazw z lat czterdziestych XX wieku, co pozwala odpowiedzieć na pytanie, czym w nadawaniu nazw ulicom kierowało się społeczeństwo Wyrzyska. W swoim artykule z 2000 r.

² Imieniem Ludwika Muzyczki nazwano most oddany do użytku w 1994 r.

³ Mamy tu do czynienia z tematycznym pogrupowaniem nazw ulic. Nazwy ulic osiedla położonego w pobliżu drogi prowadzącej do Osieka nad Notecią pochodzą od nazw drzew (np. *Jodłowa*, *Bukowa*), z kolei nazwy ulic osiedla w północnej części miasta nawiązują zarówno do nazw drzew (*Wierzbowa*), jak i innych roślin (*Różana*, *Makowa*). Trudno określić, które nazwy są motywowane realnie, a które powtarzają tylko wzorzec.

⁴ Stan z grudnia 2006 r.

Ewa Jędrzejko przyjęła w badaniach onomastycznych tezę lingwistyki kulturowej, że *język jest najważniejszym składnikiem i swoistym modelem szeroko pojętej kultury narodowej, tzn. jej elementy są zawarte w społecznie i indywidualnie wykształconym leksykonie* (Jędrzejko 2000, 6). W związku z tym również nazwy własne odzwierciedlają sposoby postrzegania świata przez społeczeństwo, a zmiany zachodzące w ich obrębie są rezultatem interpretowania i wartościowania wizji świata, która manifestuje się w języku. *W języku bowiem zostaje utrwalone tylko to, co dana społeczność chce w nim umieścić – znika zaś to, co z różnych powodów jest/staje się nieprzydatne* (Jędrzejko 2000, 7). Trudno określić, w jakim stopniu nazwy ulic i placów określają mentalność danej grupy społecznej, ponieważ, jak słusznie zauważa badaczka, urbanonimia jest często wynikiem działań instytucji, które *nie zawsze liczą się z opinią społeczną, bywa(ło), że nawet są z nią sprzeczne* (Jędrzejko 2000, 8). Ma to związek ze zmianami, którym z różnych powodów (historycznych, politycznych) podlegało nazewnictwo miejskie. Pomimo to uważam, iż nazwy ulic i placów pokazują, co dla ich autorów wydało się warte utrwalenia.

W przypadku klasyfikacji semantycznej używam terminologii i korzystam z metody badawczej wypracowanej przez Kwirynę Handke, która wyodrębniła następujące klasyfikacje nazw ulic (Handke 1992, 60-63):

- I. odwołującą się do motywacji członu określającego,
- II. odwołującą się do semantyki członu określającego,
- III. odwołującą się do budowy słowotwórczej członu określającego.

Dwie pierwsze klasyfikacje ściśle się ze sobą łączą, albowiem kryterium motywacyjne leży u podstaw widzenia leksykalno-znaczeniowej strony członu określającego. K. Handke w klasyfikacji strukturalnej odwołuje się – jak już wspomniano – do budowy członu określającego, dokonuje podziału nazw na kolejne podgrupy z kreacją onomastyczną i bez niej oraz na nazwy złożone (Handke 1998, 46-47). Urbanonimy można również rozpatrywać przyjmując dwuczłonową koncepcję struktury nazwy miejskiej (Handke 1989, 23-25). Wówczas należy określić kształt formalny członu B (określającego) oraz jego zależność gramatyczną od członu A (określanego). W ten sposób nazwy przywróconych, zmienionych lub nadanych w latach 1990-1994 ulic Bydgoszczy klasyfikuje Małgorzata Jaracz (Jaracz 1998, 39-47). Tę właśnie klasyfikację przyjąłem w niniejszej pracy.

Należy tu zaznaczyć, że podział Kwiryny Handke, jak wszystkie klasyfikacje, nie jest idealny. Niektóre nazwy ulic mogą być zakwalifikowane do dwóch typów, jak np. ulica Leśna (może to być nazwa topograficzna bądź przyrodnicza). O przynależności do danego typu decyduje kryterium motywacyjne⁵.

⁵ D. Kopertowska słusznie stwierdza, że np. motywacji terenowej nie można traktować dosłownie, co wynika ze zmian urbanizacyjnych. Powodują one, iż wiele nazw posiadających uzasadnienie traci je (Kopertowska 1994, 516).

Analiza semantyczna polskich nazw ulic i placów Wyrzyska z roku 1945

Spis urbanonimów Wyrzyska z 1945 r. liczy 17 jednostek. Są to:

I. Urbanonimy pochodzące od nazw własnych:

1. Nazwy utworzone od nazw osobowych: *Aleja Rydzyńskich*, ulica *Staszica*, ulica *Kościuszki*;
2. Nazwy pochodzące od nazw geograficznych i topograficznych:
 - a) od nazw miejscowości: ulica *Berlińska*, ulica *Bydgoska*, ulica *Łobżenicka*, ulica *Nakielska*, ulica *Osiecka*;
 - b) od nazwu mikrotoponimu (nazwa wzniesienia): ulica *Pod Czubatką*.

II. Urbanonimy odapelatywne:

1. Nazwy pochodzące od nazwań ludzi oraz ich zawodowego i społecznego usytuowania w przestrzeni miasta: ulica *Zduny*;
2. Nazwy topograficzne:
 - a) wskazujące naturalne i urbanistyczne obiekty terenu i przestrzeni: ulica *Młyńska*, ulica *Mostowa*, ulica *Parkowa*, ulica *Pocztowa*;
 - b) powtarzające pospolite nazwy topograficzne: *Rynek*;
3. Nazwy przyrodnicze:
 - a) od nazw ptaków: ulica *Gołębia*;
4. Nazwy związane z faktami historycznymi: ulica *22 Stycznia*.

W r. 2006 liczba urbanonimów powiększyła się z 17 do 45 jednostek. Nie zmieniła się grupa nazw odosobowych (ulice: *Kościuszki*, *Staszica*, *Aleja Rydzyńskich*). W grupie nazw topograficznych pojawiły się hodonimy utworzone od nazw etniczno geograficznych (ulice: *Krajeńska*, *Pomorska*). Zmniejszyła się grupa urbanonimów odmiejscowych. Z mapy zniknęły nazwy: *Berlińska*, *Łobżenicka*, *Osiecka* oraz *Nakielska* (ulica *Nakielska* stała się bowiem częścią ulicy *Bydgoskiej*). W związku z rozbudową Wyrzyska pojawiła się ulica *Grunwaldzka*. Nowymi jednostkami w grupie hodonimów pochodzącymi od nazw pospolitych są ulica *Ślusarska* oraz ulica *Przemysłowa*. Największe zmiany zaszły w obrębie odapelatywnych nazw topograficznych i przyrodniczych. W związku z rozwojem terytorialnym miasta pojawiły się urbanonimy pochodzące od nazw drzew, krzewów, kwiatów (ulice: *Akacjowa*, *Brzozowa*, *Bukowa*, *Dębowa*, *Jaworowa*, *Jesionowa*, *Jodłowa*, *Kalinowa*, *Kasztanowa*, *Klonowa*, *Kwiatowa*, *Lipowa*, *Makowa*, *Modrakowa*, *Różana*, *Świerkowa*, *Wiązowa*, *Wierzbowa*) oraz niektóre nazwy topograficzne (ulice: *Leśna*, *Polna*, *Przy Stawie*, *Rzeczna*, *Szpitalna*, *Targowisko*, *Wiejska*). Przywrócono też nazwy: *Aleje*, *Łączna*, *Podgórna*⁶. Pojawiła się nazwa związana z wojakiem. W tym celu dokonano zmiany dotychczasowej nazwy *Rynek* na plac *Wojska Polskiego*⁷. Zachowano ponadto następujące nazwy z 1945 r.: *22 Stycznia* (upamiętnia ona datę wyzwolenia Wyrzyska spod okupacji niemieckiej tj. 22 stycznia 1945 r.), *Gołębia*, *Młyńska*, *Parkowa*, *Pocztowa*, *Pod Czubatką*, *Zduny*.

⁶ Są to najprawdopodobniej nazwy przedwojenne.

⁷ Warto dodać, że po 1935 r. plac ten nosił nazwę plac *Marszałka Piłsudskiego* (Janicki 1999, 142).

Po szczegółowej analizie osiemnastu nazw niemieckich według przyjętego modelu, można zauważyć, że wiele urbanonimów to dosłowne odpowiedniki nazw polskich. Nazwy te są uniwersalne, neutralne polityczne⁸. Do tej grupy nazw należą urbanonimy:

- **pochodzące od mikrotoponimu (nazwy wzniesienia):** ulica *Pod Czubatką – Spitzbergweg*;
- **pochodzące od nazwy zawodu:** ulica *Zduny – Töpferstraße*;
- **pochodzące od nazw miejscowości:** ulica *Berlińska – Berlinerstraße*, ulica *Łobżenicka – Lobsenserstraße*, ulica *Nakielska – Nakelerstraße*, ulica *Osiecka – Netzthalerstraße*⁹;
- **topograficzne:** ulica *Mostowa – Brückenstraße*, ulica *Parkowa – Parkstraße*, ulica *Pocztowa – Poststraße*, *Rynek – Markt*, ulica *Podgórna – Bergstraße*;
- **przyrodnicze:** ulica *Golebia – Taubenstraße*.

Wyraźne zmiany widoczne są w grupie nazw odosobowych. Patronami polskojęzycznych nazw ulic z lat 1945 i 2006 są znani i cenieni Polacy: Stanisław Staszic – urodzony w Pile polski działacz oświeceniowy, Tadeusz Kościuszko – generał polski i amerykański oraz Mikołaj i Wojciech Rydzyńscy – dawni właściciele Wyrzyska, zasłużeni dla jego rozwoju, przede wszystkim dla uzyskania praw miejskich przez Wyrzysk. Jediną nazwą niemieckojęzyczną pochodzącą od nazwy osobowej jest ulica *Alberta Forstera (Albert Forsterstraße)* – członka NSDAP, organizatora przyłączenia Gdańska do Rzeszy. Niemieckojęzyczne nazwy bez polskich odpowiedników w obu okresach to: *Straße am Viehmarkt* ‘ulica przy rynku bydłowym’¹⁰, *Gartenweg* ‘ulica Ogrodowa’, *Thalweg* ‘Dolina’, *Hinterstraße* ‘ulica Tylna’ i wspomniana już *Straße nach Schneidemühl* ‘ulica do Piły’. Wśród hodonimów niemieckojęzycznych brak nazw etniczno-geograficznych, kulturowych oraz związanych z faktami historycznymi.

Tabela 1. Zestawienie podstaw semantycznych nazw ulic i placów Wyrzyska

Urbanonimy od nazw własnych	nazwy polskie 1945 r.		nazwy polskie 2006 r.		nazwy niemieckie	
	Liczba	% ¹¹	Liczba	%	Liczba	%
1. od nazw osobowych	3	18	3	7	1	-
2. od nazw miejscowości	5	29	2	-	5	28
3. od nazw etniczno-geograficznych	0	-	2	-	0	-
4. od nazw wzniesień	1	-	1	-	1	-
Razem:	9	53	8	18	7	39

⁸ Wyjątkiem jest ulica *Berlińska* zachowana jeszcze w 1945 r. jako pozostałość po okupacji niemieckiej.

⁹ Jeżeli chodzi o hodonimy pochodzące od nazw miejscowości, to warto zauważyć, iż Polacy, w przeciwieństwie do Niemców, nie utrwalili w nazewnictwie miejskim Piły (nie było i nie ma w Wyrzysku ulicy *Piłskiej*, była za to niemiecka *Straße nach Schneidemühl*). Z kolei występująca zarówno w r. 1945, jak i 2006 ulica *Bydgoska* nie miała swojego niemieckiego odpowiednika (nie było *Brombergstraße*).

¹⁰ Tłumaczenia autora artykułu.

¹¹ Dane procentowe podaje przy grupach liczących 3 i więcej nazw.

Urbanonimy od nazw pospolitych	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1. od nazwań ludzi	1	-	2	-	1	-
2. kulturowe	0	-	1	-	0	-
3. topograficzne	5	29	13	29	9	50
4. przyrodnicze	1	-	19	42	1	-
5. związane z wojskiem	0	-	1	-	0	-
6. związane z faktami historycznymi	1	-	1	-	0	-
Razem:	8	47	37	82	11	61

Zestawienie liczbowe i procentowe bazy słowotwórczej obu polskich zbiorów ulic pokazało, że nazwy topograficzne stanowią prawie 30% urbanonimów w 1945 r. i współcześnie. Grupę 5 nazw tworzą w 1945 r. nazwy odmiejscowe, w 2006 r. to tylko 2 nazwy. Dominującym typem nazewniczym współcześnie są hodonimy utworzone od apelatywów (82%). Wśród nich dominują nazwy przyrodnicze (42%) oraz wymienione już topograficzne. Wśród urbanonimów niemieckojęzycznych z lat czterdziestych największy udział procentowy przypada na nazwy topograficzne, przy czym stanowią one aż 50% nazw, oraz pochodzące od nazw miejscowości (prawie 28% urbanonimów).

Tabela 2. Zestawienie strukturalne nazw ulic i placów Wyrzyska

	nazwy polskie 1945 r.		nazwy polskie 2006 r.	
	Liczba	%	Liczba	%
Jednowyrazowy człon B jako:				
1. Przymiotnik w związku zgody	10	59	35	78
2. Rzeczownik w związku przynależności:				
a) w M. lp.	1	-	1	-
b) w M. lp.	0	-	2	-
3. Rzeczownik w związku rządu:				
a) w D. lp.	2	12	2	-
b) w D. lm.	1	-	1	-
4. Rzeczownik jako jedyny człon nazwy:	1	-	0	-
Razem:	15	88	41	91

	Liczba	%	Liczba	%
	Dwuwyrazowy człon B jako:			
1. Zestawienie w związku zgody:				
a) liczebnik i rzeczownik	1	-	1	-
b) rzeczownik i przymiotnik	0	-	1	-
2. Zestawienie w związku przynależności:				
a) wyrażenie przyimkowe	1	-	2	-
Razem:	2	12	4	9

Przeprowadzona analiza strukturalna pokazała, że w obu grupach nazw polskich dominują nazwy z jednowyrazowym członem B (91% nazw z 2006 r. i 88% nazw z 1945 r.) reprezentowanym przez przymiotnik w związku zgody (78% nazw z 2006 r. i 59% nazw z 1945 r.). Pozostałe typy są bardzo rzadkie. Niemieckie nazwy, ze względu na odrębność struktury słotwórczej języka niemieckiego, nie zostały poddane analizie strukturalnej.

Wnioski

Jak wynika z analizy semantycznej wyrzyckich urbanonimów, społeczeństwo tego miasta przy nadawaniu nazw ulicom kierowało się względami praktycznymi: utrwalano miejscowości, w których kierunku dana ulica prowadziła oraz naturalne i urbanistyczne obiekty terenu a także przestrzeni. Nazwy tego rodzaju stanowią zdecydowaną większość, są to jednocześnie nazwy uniwersalne. Różnica jest zauważalna w przypadku urbanonimów upamiętniających fakty historyczne i polityczne. W niemieckojęzycznej nazwie jednej z ulic Wyrzyska została utrwalona postać zasłużonego dla III Rzeszy Alberta Forstera. Z kolei w nazwach polskojęzycznych kryje się poszanowanie dla historii i tradycji narodu polskiego oraz przywiązanie do miejsca zamieszkania. Świadczą o tym nazwy nadane na cześć Tadeusza Kościuszki i Stanisława Staszica oraz dawnych właścicieli Wyrzyska – Mikołaja i Wojciecha Rydzyńskich, a także nazwy pochodzące od krain etniczno-geograficznych (ul. *Krajeńska*, ul. *Pomorska*) i od nazwy wzniesienia (ul. *Pod Czubatą*). Mieszkańcy Wyrzyska uhonorowali ponadto Wojsko Polskie.

Wykaz skrótów

al.	–	aleja
bdw.	–	brak daty wydania
D.	–	dopełniacz
lm	–	liczba mnoga
lp	–	liczba pojedyncza
M.	–	mianownik
pl.	–	plac
ul.	–	ulica

Wykaz źródeł

Gmina Wyrzysk zaprasza, bdw.

Spis ulic Wyrzyska, wydruk komputerowy, UMiG Wyrzysk, październik 2006

Spisy nazw ulic Wyrzyska z lat 1941, 1942 i 1945 (na podstawie rejestru urodzeń), UMiG Wyrzysk

Wyrzysk. Plan miasta, Nakło nad Notecią 1996.

Wyrzysk. Miejski Portal Internetowy – <http://www.wyrzysk.pl>

Bibliografia

- Chrzanowski T., Kornecki M., 1980, *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 11: *Dawne województwo bydgoskie*, z. 20 *Wyrzysk, Nakło i okolice*, Warszawa.
- Drozdowski M., 1999, *Od średniowiecznej lokacji do pierwszego rozbioru Polski*, [w:] *Dzieje Wyrzyska*, red. S. Sierpowski, Poznań, s. 34-51.
- Dzieje Wyrzyska* 1999, red. S. Sierpowski, Poznań.
- Handke K., 1989, *Nazewnictwo miejskie. Szkic teoretyczno-metodologiczny*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa-Poznań, s. 7-34.
- Handke K., 1992, *Polskie nazewnictwo miejskie*, Warszawa.
- Handke K., 1998, *Słownik nazewnictwa Warszawy*, Warszawa.
- Janicki L., 1999, *W odrodzonej Polsce*, [w:] *Dzieje Wyrzyska*, red. S. Sierpowski, Poznań s. 103-181.
- Jaracz M., 1998, *Współczesna praktyka nazewnicza w Bydgoszczy (na przykładzie prac Zespołu ds. Nazewnictwa Miejskiego w latach 1990-1994)*, [w:] *Varia linguistica*, red. Ł. M. Szewczyk, Bydgoszcz, s. 39-47.
- Jędrzejko E., 2000, *Systemy onimiczne różnych języków a językowe obrazy świata: w stronę porównawczej onomastyki kulturowej*, „Onomastica” XLV, Kraków, s. 5-25.
- Kania S., 1989, *Z badań nad urbanonimami Zielonej Góry*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa-Poznań, s. 93-101.
- Kopertowska D., 1994, *Nazwy miejscowe województwa radomskiego*, Kielce.
- Koszel B., 1999, *W okresie Polski Ludowej (1945-1989)*, [w:] *Dzieje Wyrzyska*, red. S. Sierpowski, Poznań, s. 226-286.
- Koß G., 2002, *Namenforschung. Eine Einführung in die Onomastik*, Tübingen.
- Lemcjugova V. P., 2003, *Унутрыгарадскія назвы (урбананімія)*, [w:] *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko i A. Cieślíkowa przy współudziale J. Dumy, t. 2, Warszawa-Kraków, s. 317-323.
- Matzel O., 1973, *Geschichte der Stadt Wirsitz*, [w:] *Der Kreis Wirsitz: ein westpreußisches Heimatbuch*, red. H. Papstein, Bad Zwischenhahn, s. 97-102.
- Nowak F., 1989, *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Bydgoszczy*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa-Poznań, s. 139-149.
- Podol'skaja N. W., 1978, Подольская Н. В., *Словарь русской ономастической терминологии*, Москва.
- Rospond S., 1984, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- Rymut K., 1980, *Nazwy miast Polski*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Rzetelska-Feleszko E. (red.), 1998, *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Warszawa.
- Rzetelska-Feleszko E., 2003, *Nazwy miejskie (urbanonimia/urbonimia)*, [w:] *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko i A. Cieślíkowa przy współudziale J. Dumy, t. 2, Warszawa-Kraków, s. 294-298.

Wolnicz-Pawłowska E., 2007, *Uwagi o nazwach mazowieckich ulic*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, t. XI, *Nazwy terenowe i nazewnictwo miejskie Mazowska i Podlasia*, red. H. Sędziak, M. Dajnowicz, Łomża, s. 19-33.

Names of streets and squares in Wyrzysk

Summary

In the article an attempt has been made to indicate the value which is retained in urban toponyms of Wyrzysk. For this purpose the Polish names of streets and squares of the town in the years 1945 and 2006 and the German names in the years 1941-1942 have been semantically analyzed.

The society of Wyrzysk was guided by practical considerations while giving the names to the streets. Topographical names, retaining the natural and urban objects of the area and also names of the towns, towards which the street led, are predominating. In Polish names respect for the history is also hidden. People of merit to the town and the country (Mikołaj and Wojciech Rydzyński, Stanisław Staszic, Tadeusz Kościuszko), the Polish Army organization and a date connected with a historical fact (22nd of January) were commemorated. In a German name of one of the streets Albert Forster – a member of the NSDAP was retained.

Structural analysis of the Polish urban toponyms has shown, that in the urban nomenclature of Wyrzysk names with one-word defining clause of concession represented by an adjective are dominating.